

راهکارهای حمایت از حق دسترسی همگانی به دارو در مقابل حقوق مخترع داروهای دانش بنیان، با مطالعه موردی واکسن کرونا

شیوا آقائی تبریز^۱
امیر شایگان فر^۲
فاطمه شایگان فر^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۰۹/۱۳

چکیده

در شرایط بحرانی شیوع بیماری‌های واگیر مانند ویروس کووید ۱۹، نقش مهم و اساسی داروها، حیات بشر را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بعد از شیوع ویروس کرونا در سراسر جهان، کشورهای کمتر توسعه یافته و یا در حال توسعه با مشکل کمبود و اساساً نبود واکسن کرونا مواجه شدند؛ البته پیشرفت در حوزه اختراعات دارویی، منافع بشری بسیاری نیز در پی دارد؛ اما حمایت بدون در نظر گرفتن ملاحظات این اختراعات در تعارض با حق بر سلامت افراد، به عنوان یک حق بنیادین بشری است؛ بنابراین مهم‌ترین چالش مالکیت فکری در نظام‌های حقوقی، تعارضات موجود در حمایت از حقوق مالکیت فکری ناشی از اختراعات دارویی و حق بر سلامت در جوامع بشری است. در این پژوهش بر آنیم تا به این سوال‌ها پاسخ دهیم که به طور کلی آیا حقوق مالکیت فکری می‌تواند حق بر سلامت و دسترسی عموم مردم را به دارو در شرایط بحرانی محدود یا ممنوع نماید؟ آیا مجوز اجباری بهره‌برداری و قراردادهای ائتلافی می‌تواند دسترسی به داروها را تسهیل ببخشد؟ شرکت‌های دانش بنیان چه اندازه در این زمینه از نظر حقوقی می‌توانند تأثیر گذار باشند؟ هدف از این مقاله بررسی چگونگی همکاری همگانی دولت‌ها بر اساس اصل حسن نیت و تلاش برای رسیدن به حقوق بنیادین بشر یعنی حق بر حیات و حق بر سلامت می‌باشد. نتیجه حاصل از این مقاله آن است که با توجه به قوانین حقوق مالکیت فکری و حق بر سلامت و ایجاد تعادل بین این دو مهم، به کمک راهکارهای مناسب مانند قیمت گذاری ترجیحی و متفاوت برای داروهای گران، قراردادهای ائتلافی و لیسانس اجباری مجوز بهره‌برداری از اختراعات دارویی، می‌توان در صورت ممانعت دارندگان حق اختراع و

^۱ کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسؤل):

shivaaqaeii@gmail.com

^۲ استادیار گروه حقوق خصوصی، پژوهشکده حقوق شهردانش. Amirshayeganfar20@yahoo.com

^۳ کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، پردیس فارابی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. Fatemehshayegan@yahoo.com

همچنین تأثیر بهره‌وری دانش دارویی در شرکت‌های دانش بنیان که موجب کشف راهبرد این شرکت‌ها در مواجهه با پیامدهای کرونا می‌شود، مقابله کرد.

کلید واژه‌ها

ویروس کووید ۱۹، اصل حسن نیت، لیسانس اجباری، اختراعات دارویی، دانش بنیان.

مقدمه

تأثیر اپیدمی تا جایی بود که حیات بشر را تحت شعاع خود قرار داد. وجود بیماری‌های حاد تنفسی از جمله ویروس کووید ۱۹ توانست حق بر سلامت و حق بر حیات را در سراسر جهان تحت نفوذ خود قرار دهد. با این حال با کشف داروها و واکسن‌ها برای جلوگیری از شیوع این ویروس نامحسوس، رفته رفته از شدت این اپیدمی کمتر و مجدداً بشریت حقوق اساسی خود، یعنی حق بر حیات و حق بر سلامت را به دست می‌آورد. بر همین اساس، موضوع واگذاری امتیاز داروها از جمله واکسن کرونا مطرح می‌شود. با وجود تمام حمایت‌هایی که از اختراعات دارویی می‌شود، همچنان خلاءهایی وجود دارد که ممکن است حق بر سلامت و حق بر حیات را تحت شعاع قرار دهد. حال حق اختراع موجود در این زمینه برای دارنده حق اختراع که ممکن است شرکت‌های دارویی از کشورهای توسعه یافته باشند، در واقع یک سری حقوق را برای آنان ایجاد می‌کند که این حقوق با حسن نیت تعریف شده و می‌تواند ایجاد مالکیت کند، مالکیتی که نتیجه آن نمایانگر تعارض و تلاقی بین حقوق انحصاری دارنده اختراع و بحث سلامت و حیات بشر به عنوان نتیجه‌ی واگذاری امتیاز داروها به کشورهای در حال توسعه، می‌باشد. این مقاله قصد دارد تا به طور مشخص این موضوع را بررسی کند که تأثیر مالکیت فکری در دسترسی به داروها در شرایط بحرانی و وجود بیماری‌های همه‌گیر از جمله کرونا به چه صورت است و چالش‌های حق دسترسی به دارو با توجه به حقوق انحصاری و بحث واگذاری امتیاز واکسن که در بعد جهانی مورد توجه قرار می‌گیرد را پاسخگو باشد. در بخش نخست این مقاله ابعاد حسن نیت در حقوق مالکیت فکری و حق بر سلامت و دسترسی به دارو مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ در این بخش توضیح داده می‌شود که دسترسی آزاد و عادلانه به داروها در شرایط وجود بیماری و منافع مشترک جهانی و لزوم همکاری دولت‌ها در مقابله با بیماری‌های همه‌گیر چگونه صورت می‌گیرد. در بخش دوم نیز به بررسی ثبت اختراعات دارویی و استفاده از مجوزهای اجباری بهره‌برداری به عنوان استثنایی بر حقوق مخترع پرداخته می‌شود؛ همچنین در بخش سوم کاربرد شرکت‌های دانش بنیان در حوزه دارویی و بررسی تأثیر مالکیت فکری بر این شرکت‌ها که منجر به دسترسی آسان‌تر به این داروها با کمک بهره‌وری دانش می‌شود، مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱- بررسی تطبیقی حق بر سلامت و دسترسی به دارو در حقوق مالکیت فکری

تأثیر حقوق مالکیت فکری در دسترسی آزاد کشورها به صنعت دارو و واکسن کرونا از جمله مواردی است که موافقان و مخالفان خود را در حوزه تولید واکسن و همچنین ابعاد همکاری همگانی دولت‌ها در جهت گسترش این داروها با توجه به اصل حسن نیت در شرایط بحرانی را به دنبال دارد. در این میان چالش‌هایی میان حمایت از اختراعات دارویی و موازن حقوق متعلق به بشر در پی افزایش قیمت داروها توسط دارندگان سودجو از یک سو، و دسترسی عادلانه به واکسن کرونا با توجه به موافقتنامه تریپس و قوانین مرتبط به آن از سوی دیگر مورد توجه قرار گرفته است. از آنجایی که داروها با حیات بشر سر و کار دارند، در حل تعارض اختراعات دارویی با توجه به ثبت آن‌ها و مباحث مالکیت فکری و بحث تعارض می‌توان به این مهم اشاره کرد که استثنا شدن دارو در نظام جهانی ثبت اختراع می‌تواند به عنوان راهکاری برای همکاری بین‌المللی برای رعایت حق بر سلامتی همگانی باشد؛ البته عدم تعارض حق اختراعات دارویی با قوانین مالکیت فکری امری غیرقابل انکار می‌باشد. در این بخش به سه مبحث کلی از جمله «تأثیر حقوقی دسترسی آسان کشورها به صنعت دارو و واکسن کرونا»، «چالش‌های میان حمایت از اختراعات دارویی و موازن حقوق بشر» و «تعارض حق اختراع دارویی و راه حل آن با توجه به ثبت اختراع در رابطه با سلامت و بهداشت» خواهیم پرداخت.

۱-۱- تأثیر حقوقی دسترسی آسان کشورها به صنعت دارو و واکسن کرونا

یکی از اهداف سازمان تجارت جهانی که در مقدمه موافقت‌نامه تریپس هم به آن اشاره شده است، تسهیل تجارت و رفع موانع تجاری و کاهش تعرفه‌ها می‌باشد و این از اموری است که امکان صدور دارو و اقلام بهداشتی از جمله واکسن کرونا را به کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته مهیا می‌کند، که این امر در ارتقای سطح بهداشت و همچنین بهبود بیماری کرونا بسیار مؤثر است. با این همه، از این جهت که اکثر ابداعات و اختراعات در کشورهای پیشرفته است، با به رسمیت شناختن حق انحصاری و عوامل قوانین مالکیت فکری برای کشورهای قدرتمند، کشورهای کمتر توسعه یافته یا کشورهای در حال توسعه، دسترسی به منابع دارویی را نخواهند داشت؛ در نتیجه‌ی این مهم، سطح سلامت، بهداشت و رفاه جامعه بشری در این کشورها، روز به روز تنزل پیدا خواهد کرد؛ از سوی دیگر گسترده‌ترین بحثی که در این زمینه وجود دارد، بهای گران‌تری است که در قبال محصولات به ثبت رسیده باید پرداخت کرد.^۱

فارمن با توجه به اقدامات موسوم به تریپس پلاس، مثل توافق دوجانبه آمریکا و استرالیا که در جهت دسترسی آسان به داروهای ضروری تنظیم شده است، می‌گوید: «علی‌رغم ادبیات شکل اعلامیه دوحه، تحمیل جهانی حق ثبت اختراع دارویی، نقشی مستقیم در مرگ و میر بشر به علت عدم دسترسی به دارو

^۱ مریم شیخی، ۱۳۸۵، ۴۲

ایفا می‌نماید.»^۱

به هر حال با توجه به هزینه‌ها و حق انحصاری که برای اختراعات قائل هستند، حق قائل شدن قوانین مالکیت فکری برای شرایط بحرانی در خصوص ویروس کرونا و دسترسی آسان به واکسن، امری حیاتی می‌باشد که با کنترل عوامل و بر اساس راهکارهایی در جهت حوزه مالکیت فکری می‌توان از دسترسی آسان در تمامی نقاط جهان و بهره‌مندی بشریت از این اختراع کاربردی بهره‌مند شد.

۱-۱-۱- بررسی نظریات موافقان و مخالفان حمایت از حقوق مالکیت فکری در حوزه تولید واکسن کرونا

حقوق مالکیت فکری، حقوق انحصاری محدودی را نسبت به ارگانسیم موجود زنده ایجاد و دسترسی به فناوری ترکیب حاصل از این فناوری را با محدودیت مواجه می‌کند.^۲ تولید کننده واکسن می‌تواند به دنبال ثبت اختراع در مورد روش‌های تولید واکسن و سایر اجزای واکسن مانند مواد افزودنی و فرمولاسیون‌های خاص باشد.^۳ بدین ترتیب واکسن‌هایی که برای درمان کووید ۱۹ کشف می‌شوند، ممکن است قابل حمایت تحت نظام حقوق مالکیت فکری باشند. در بچوجه رقابت شرکت‌های زیست فناوری و تولید واکسن مؤثر، رقابت دیگری نیز مشهود است و آن تلاش شرکت‌ها برای ثبت اختراع می‌باشد. انگیزه‌های مادی و معنوی ناشی از حمایت مالکیت فکری ممکن است به موانعی برای دسترسی همگانی به واکسن منجر شود.^۴ با ادعای حقوق مالکیت فکری برای واکسن‌های کشف شده نیز در سطح جهانی نابرابری‌ها در بین کشورهایی که امکان اقتصادی کافی برای مقابله با بحران‌ها را ندارند، رو به افزایش خواهد بود. مخالفان حمایت از مالکیت فکری واکسن‌های کشف شده معتقدند که حقوق مالکیت فکری نباید تعهدات دولت‌ها را مبنی بر حمایت و تحقق حق بهداشت، که شامل ایمن سازی درمان همگانی بدون تبعیض بیماری‌های عفونی است، را نادیده بگیرد؛ با این حال رویکرد موافقت‌نامه تریپس ممکن است تأثیر نامطلوبی بر قیمت و در دسترس بودن دارو داشته باشد؛ زیرا همانطور که در مورد حق بهداشت اشاره شده است، این موافقت‌نامه دسترسی کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته به دارو را دشوار می‌سازد.^۵ موافقان حمایت از مالکیت فکری از داروها و واکسن‌های کشف شده برای درمان کووید ۱۹، استدلال می‌کنند که تحولات اخیر در زمینه بهداشت و سلامت همگانی حاکی از ضرورت تغییرات اساسی در نحوه استفاده و استناد به مالکیت فکری است؛ بدین منظور هرگونه تغییر باید پاسخگوی شرایط اضطراری ناشی از این بیماری باشد و در عین حال، زمینه‌ای برای

¹ Lisa Forman, 2007, 343.

² Taylor Romana I, 2001, 151.

³ Kevin J. Hickey, 2020, 12-13.

⁴ Cynthia Koons, 2020.

⁵ HRC/A/11/11/2009

اطمینان از کارایی نظام حقوق اختراع برای همه ذینفعان فراهم آورد. متخصصان مالکیت فکری این ایده که، مالکیت فکری مانعی در برابر تولید واکسن به شمار می‌رود، را زیر سؤال بردند. مدیر کل سابق سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)^۱ اذعان داشت که موانع اصلی واکسن، مشکلات علمی و فنی است، و هیچ شواهدی مبنی بر ممانعت مالکیت فکری از تولید واکسن وجود ندارد.^۲

۱-۲- همکاری همگانی در جهت گسترش واکسن با توجه به اصل حسن نیت

برای مقابله با بحران کرونا ناشی از کووید ۱۹، آزمایشگاه‌های دارویی در سراسر جهان تلاش خود را، برای جستجوی واکسنی مؤثر با حداقل درمان دائمی برای جلوگیری از انتقال ویروس، چند برابر کرده‌اند، این سطح از فعالیت علمی به جنب و جوش خاصی در حقوق مالکیت فکری منجر شده است؛ به گونه‌ای که هر فعال اقتصادی تلاش می‌کند که اختراعات و سایر ابزار پزشکی را که می‌تواند منجر به قطع همه‌گیری و ممانعت از موج جدید آلودگی گردد، به طور قانونی از آن خویش کند. دفاتر مالکیت فکری در سراسر جهان نیز از این امر مستثنا نیستند و کار خود را برای توسعه اختراع در سطح ملی و بین‌المللی ادامه می‌دهند؛ از سوی دیگر سازمان جهانی به طور مرتب به ضرورت تسهیل مالکیت فکری و پیشرفت‌های مؤثر در زمینه تحقیقات علمی تأکید می‌کند و بر اینکه هیچ قانونی در مالکیت فکری نباید به مانعی بر سر راه کشورهای جهان در حمایت از مردمانشان بدل شود، اصرار دارد.

۱-۳- فرآیند حقوقی لزوم همکاری دولت‌ها در جهت مقابله با بیماری‌های همه‌گیر

امروزه بیماری‌های همه‌گیر به یک دغدغه مشترک در حقوق بین‌الملل تبدیل شده‌است؛ چنین رهیافتی از امنیت نسبت به سلامت و بهداشت، عمومی هم از جهت ذاتی هم به لحاظ ابزاری برای مقوله امنیت انسانی در حقوق بشر دارای اهمیت بسیار بالا است؛ مانند ویروس ابولا، همه‌گیری ویروس کرونا به عنوان یک بحران بین‌المللی می‌تواند تهدیدی علیه صلح، امنیت و سلامت بین‌المللی باشد. تعاریفی که در مقررات بین‌المللی در حوزه‌ی حق بر سلامت موجود است این نکته را روشن می‌سازد که نگرانی‌های جهانی در این سیاق متمرکز بر امکان اثر فرامرزی است. در شرایط کنونی حقوق بین‌الملل در حوزه‌ی سلامت با شیوع بیماری کرونا بیشتر در معرض توجه قرار گرفته و حق نیز آن است که بشر در شرایط کنونی برای مقابله با این بحران جهانگیر بیشتر از قبل نیازمند حمایت بین‌المللی می‌باشد. این بیماری از معدود نمونه‌هایی است که ثابت نموده دولت‌ها صرف نظر از درجه پیشرفت و توسعه ممکن است نتوانند در زمینه پیشگیری از شیوع بیماری و مقابله با آن کنترل مؤثر داشته باشند؛ بنابراین ناتوان تلقی می‌شوند.

^۱ WIPO: World Intellectual Property Organization

^۲ Jan Fischer, 2020.

مفهوم ناتوانی دیگر محدود به دولت‌هایی مانند سومالی و... نیست و اکنون همه دولت‌ها به نحوی فاقد معیار کنترل مؤثر شده‌اند؛ بنابراین منافع مشترک جهانی در مقابله با بیماری‌های همه‌گیر اقتضا می‌کند تا بنابر اصل حسن نیت، همکاری دولت‌ها لازم و ضروری باشد تا در پیشبرد گام‌های بعدی در جهت رسیدن بشریت به مقوله حق بر سلامت و حق بر حیات مؤثر واقع شود.^۱

۱-۲- چالش‌های میان حمایت از اختراعات دارویی و موازین حقوق بشر

حمایت از اختراعات دارویی و رعایت موازین حقوق بشر به صورت همزمان همواره با چالش‌هایی روبه‌رو است. یکی از چالش‌هایی که اکثر کشورها مخصوصاً افراد با توانایی مالی پایین با آن روبه‌رو هستند، دسترسی به داروهای گران قیمت است؛ چرا که آن‌ها توان پرداخت قیمت‌های تعیین شده از سوی شرکت‌های داروسازی برای جدیدترین تولیدات خود را ندارند؛ همچنین باید عنوان کرد که در معرض خطر بودن مقررات حقوق مالکیت فکری نسبت به حقوق اساسی بشر مانند حق آزادی تحقیق، حق بر سلامت و حق بر دارو خطری نیست که به وضوح قابل مشاهده باشد بلکه خطری است مبنی بر رشد آهسته‌ی محدودیت‌ها. رشد پیوسته‌ای که به ندرت قابل مشاهده است چرا که در پس قاعده‌سازی‌های فنی رمزی کردن دکنترین‌های حقوقی و تشریفات اداری پیچیده مخفی شده است.^۲

همچنین باید گفت قدرتی که حقوق مالکیت فکری اعطا می‌کند، به میزان تقاضا و درجه قابلیت جانشینی نسبت به کالاها بستگی دارد. یک حق اختراع راجع به دارو نجات دهنده زندگی یا یک الگوریتم حیاتی می‌تواند قدرت بازاری شگرفی ایجاد کند. اختراعات دارویی علاوه بر اینکه در حوزه بهداشت و سلامت انسانی، وظیفه و نقش محوری دارد از بعد اقتصادی نیز از اهمیت بالایی برخوردار بوده است که همین نقش دوگانه، زمینه ساز چالش‌های بسیاری برای کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه شده است که این چالش‌های نیازمند یک پیوند اساسی میان اختراعات دارویی و حقوق بشر است. چالش‌هایی که در زمینه تأثیر منفی حمایت از اختراعات بر افزایش قیمت دارو و دسترسی مناسب به دارو و نیز مغایرت با برخی از اصول حقوق بشری مانند اصل منع سوءاستفاده از حق و اصل دسترسی به سلامتی متبلور خواهد شد.

۱-۲-۱- دسترسی عادلانه به واکسن کرونا با توجه به موافقتنامه تریپس

با شیوع کرونا بار دیگر محدودیت‌های موافقتنامه تریپس آشکار شده است چرا که رویکرد تریپس از طرفی بر حمایت از مالکیت معنوی و داروهایست و از طرف دیگر انعطاف‌پذیری‌های تریپس برای

۱. ابراهیم بیگ زاده و دیگران، ۱۳۹۹، ۱۴ و ۲۳.

۲. صابر نیاورانی، احسان جاوید، بهار و تابستان ۱۳۹۵، شماره ۵۴.

تضمین دسترسی عادلانه به فرآورده‌های دارویی کافی نیست در این زمینه چالش‌های منحصر به فردی وجود دارد که به واسطه همه‌گیری کرونا به منصفه ظهور رسیده و همچنین برای تسهیل دسترسی عادلانه به محصولات و فناوری‌های دارویی کووید ۱۹ پیشنهاد شده است که مهمترین آنها تنظیم مقدار قیمت داروها بر اساس توانایی خرید افراد می‌باشد. البته بررسی‌ها نشان می‌دهد که سیستم صدور مجوز داوطلبانه مذکور در تریپس که ابزاری برای دسترسی به داروهای مقرون به صرفه است زمانبر بوده و نیاز به اصلاح دارد؛ بنابراین برای مقابله با کرونا و بیماری‌های نوظهور در حوزه‌های مربوط به سلامت عمومی کشورها باید با ایجاد ائتلاف‌های اجباری ثبت اختراع در جهت تسهیل صدور مجوز گام بردارند و یا از طریق گروه‌های تجاری، سیاسی، اقتصادی و یا منطقه‌ای موجود نسبت به تأمین واکسن و دارو اقدام نمایند. در نظام حقوقی ایران نیز در ماده ۱۷ قانون ثبت اختراعات طرح‌های صنعتی و علائم تجاری به موضوع صدور مجوزهای بهره‌برداری اجباری در شرایط خاصی اشاره شده است، هرچند تصویب این قانون گامی دیگر در راستای هموار کردن مسیر الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی است، ایرادات وارده به تریپس بر این قانون نیز وارد است.

۱-۲-۲- حق دسترسی به دارو به مثابه حق بنیادین در حقوق بشر

طی ایجاد تعادل و توازن بین حقوق مالکیت فکری و حق بر سلامت و دسترسی به داروهای اساسی، موافقت‌نامه تریپس دارای انعطاف‌هایی می‌باشد که دولت‌های عضو می‌توانند با استفاده از این انعطاف‌ها، دسترسی به داروهای حیات بخش را فراهم ساخته و به تعهدات بین‌المللی، که منبعث است به میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، جامه‌ی عمل ببوشانند. می‌توان گفت مهم‌ترین و دارای اعتبارترین تعریفی که در نظام حقوق بین‌الملل بشر از حقوق بر سلامت ارائه شده، تعریف مندرج در تفسیر عمومی شماره ۱۴ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملل متحد در سال ۲۰۰۰ است که در تفسیر خود از یک طرف عناصر و قلمرو حق بر سلامت را بیان می‌کند و از طرف دیگر ماهیت تعهدات دولت‌ها در قبال این حق را تبیین می‌کند. باید توجه داشت که مسئله عمده در اینجا، چگونگی اعمال کنترل و نظارت از سوی دولت بر شرکت‌ها است؛ چرا که مادامی که شرکت‌ها قوانین داخلی شرکت ذی‌ربط را نقض نکرده باشند، امکان اعمال نفوذ و ضمانت اجرای قانونی علیه آن‌ها مقدور نخواهد بود. همچنین نباید از این نکته غافل شد که این شرکت‌ها، مؤسساتی تجاری و انتفاعی هستند و هدف مؤسسين آن‌ها، عملیات تجاری و کسب سود بیشتر است؛ لذا اقدامات شرکت‌های فوق‌الذکر در چارچوب عرف تجاری خود، عملی مغایر با قانون محسوب نمی‌شود؛ علی‌الخصوص که ابداع و تولید داروهای نوظهور، فرایندی زمان‌بر و پرهزینه است؛ از این رو طبیعی است که شرکت‌ها برای جبران

هزینه‌های سنگین تحقیق و توسعه^۱ قیمت محصولات خود را بالا ببرند. افزایش قیمت دارو و قیمت گذاری‌های بالا، همان اندازه که برای جبران هزینه‌های تحقیق و توسعه در بخش دارو و ترغیب هرچه بیشتر شرکت‌های داروساز به ارتقای کیفیت داروهای تولیدی بسیار حیاتی است، می‌تواند آثار سوئی در دسترسی گروه‌های کم درآمد به داروهای اساسی و حیات‌بخش، به ویژه در کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته، داشته باشد. یکی از راهکارهایی که می‌تواند تا حدودی این آثار منفی را تعدیل کند، ترغیب شرکت‌ها به اتخاذ رویه‌های قیمت گذاری متفاوت و ترجیحی^۲ است.^۳

بنابراین در انتقاد این موافقت‌نامه‌های دوجانبه، دولت‌ها باید تلاش کنند از طریق به کارگیری انعطاف‌های پیش‌بینی شده در موافقت‌نامه تریپس، الزامات ناشی از نظام بین‌المللی حقوق بشر در کل و تعهدات ناظر بر تحقق حق بر سلامتی و حق دسترسی به داروهای اساسی به خصوص اخص را رعایت کنند.

۱-۳- تعارض حق اختراع دارویی و راه حل آن با توجه به ثبت اختراع در رابطه با سلامت و بهداشت

تبیین مفهوم و محتوای حق بر سلامتی که مورد تأکید جوامع مختلف است را نمی‌توان صرفاً با تأکید بر معنای لغوی این حق ثابت کرد؛ بلکه باید به اسنادی که سلامت را به عنوان حق شناسایی کرده‌اند رجوع کنیم. در ایران، قانون اساسی و بسیاری از قوانین دیگر، این حق را به عنوان یک حق بنیادین به رسمیت شناخته‌اند و آن را در نظام حقوقی خود شناسایی کرده‌اند. با اشاره به بند ج ماده ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی «با پیشگیری و توجه به معالجه بیماری‌های فراگیر و پیکار علیه بیماری‌ها» می‌توان این گونه پنداشت که دسترسی به دارو، یکی از ابزارهای اصلی رسیدن به این هدف است؛ از این جهت، حق دسترسی به دارو به عنوان یکی از استحقاقات زیر مجموعه حق بر سلامتی به شمار می‌رود و در قالب این حق قابل مطالبه است. به منظور رسیدن به این هدف دولت‌ها وظیفه دارند بهره‌مندی از این حقوق را بدون تبعیض برای همگان تضمین کرده و حداکثر منابع تحت اختیار خود را برای تحقق حقوق مذکور در میثاق اختصاص دهند. گاهی حق ثبت اختراع و حق سلامتی و حق بهداشت که از حقوق بشری است، در تعارض قرار می‌گیرند که در چارچوب سازمان تجارت جهانی موافقت‌نامه تریپس، برای حل این تعارض‌ها راهکارهایی را مقرر کرده‌اند و تعهداتی را برای کشورهای عضو در نظر گرفته‌اند که در ادامه بیشتر بررسی خواهد شد.

^۱ Research & Development

^۲ Differential and Preferential Pricing

^۳ نگار نامی پارسا، ۱۳۹۳، ۱۵۲.

۱-۳-۱- مسئولیت دولت‌ها به همکاری بین‌المللی برای رعایت حق بر سلامتی همگانی

تضمین سلامت افراد، یکی از ارکان اساسی توسعه‌ی هر جامعه‌ای را تشکیل می‌دهد. سلامت در اسناد گوناگون حقوق بشری به عنوان یک حق یعنی «حق بر سلامت» معرفی شده است. این حق به عنوان یکی از عناصر نسل سوم حقوق بشر یکی از مهم‌ترین، پیشرفته‌ترین و در عین حال پیچیده‌ترین حق‌های بشری تلقی می‌شود که با توجه به موازین بین‌المللی حقوق بشر، تمام بشریت از اعتبار یکسانی در رابطه با آن بهره‌مندند.^۱ این حق می‌تواند نقش اساسی در تحول به طرف جامعه‌ای سالم و ایجاد سیستم‌های بهداشتی برابر ایفا نماید. بر این اساس، نیاز به دخالت‌ها و اقدامات ایجابی دولت است، چرا که افراد خود به خود توانایی صیانت از سلامت خود را ندارند. پس در بسیاری از معاهدات بین‌المللی، بر ایجاد آن تأکید شده است و اغلب دولت‌ها به واسطه تصویب حداقل یکی از این معاهدات، مجبور به رعایت و انجام جنبه‌های گوناگون حق بر سلامت افراد، به ویژه در زمان شیوع بیماری همه‌گیر می‌باشند. با گسترش بیماری کووید ۱۹ در جهان، در کنار اسناد بین‌المللی، که بر اساس عملکرد دولت‌ها مدنظر قرار می‌گیرد، برخی از اسناد حقوق بشری از جمله قطعنامه شماره ۷۴/۲۸۰، مجمع عمومی سازمان ملل و... نیز به خصوص این بیماری را در مرکز توجه قرار داده و دولت‌ها را موظف به انجام اقداماتی در جهت مقابله با آن و حفظ حق بر سلامت افراد نموده‌اند.^۲

۱-۳-۲- استثنا شدن دارو در نظام جهانی ثبت اختراع

در خانواده حقوقی رومی ژرمنی برخلاف کامن لاء، احصای موارد استثناء در متون قانونی، امری متداول بود. اگرچه امروزه از میزان آن کاسته شده است، رایج‌ترین این استثنائات غذا و دارو بود؛ به عنوان مثال نخستین قانون ثبت اختراع آلمان، ثبت و حمایت از اختراعات مخالف نظم عمومی و اخلاق حسنه و همچنین اختراعات مربوط به مواد غذایی نوشیدنی و دارویی و فرایند شیمیایی ساخت این محصولات را ممنوع کرده بود. استثنای داروها از نظر ثبت و حمایت از اختراعات تا همین اواخر نیز در بسیاری از کشورهای اروپایی برقرار بود. اختراعات دارویی در فرانسه از سال ۱۹۶۰، ایرلند ۱۹۶۴، آلمان ۱۹۶۸، سوئیس ۱۹۷۷، ایتالیا و سوئد ۱۹۷۸ و اسپانیا ۱۹۹۲ قابل ثبت شدند. ثبت اختراعات دارویی در ژاپن از سال ۱۹۷۶ پذیرفته شد. جالب این است که برخی از کشورهای در حال توسعه در این زمینه برعکس عمل کرده‌اند، مثلاً در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ برزیل و هند اختراعات دارویی را از نظام ثبت و حمایت از اختراعات استثنا نموده‌اند؛ اگرچه در سیر نهایی جهان شمولی الزام ناشی از موافقت‌نامه تریپس آن‌ها را مجبور به تغییر رویه نمود.

^۱ محمود عباسی و دیگران، ۱۳۹۴، ۱۳۹.

^۲ محمدعلی بهمنی، علی شهبازیان، ۱۳۹۹، ۲۶۳.

۲- بررسی ثبت اختراعات دارویی و مجوز اجباری بهره‌برداری

مجوز بهره‌برداری از نظر برخی از نویسندگان به این صورت تعریف شده: «مجوز صادر شده توسط یک ارگان حکومتی به نهاد دولتی شرکت یا شخص دیگر جهت استفاده از حق اختراع بدون رضایت دارنده حق اختراع.»^۱ اسناد دیگر این مجوز به مجوز غیر داوطلبانه نیز یاد شده که عبارت است از عمل دولت در مجاز شمردن خود یا شخص ثالث به استفاده از حقوق حق اختراع بدون اذن دارنده حق به دلایل مربوط به نظم عمومی.^۲ همچنین گفته شده مجوز اجباری به دولت یا شخص ثالث به مجاز از طرف دولت اجازه می‌دهد حق اختراع را بدون اذن دارنده اعمال کند.^۳ در تمامی این تعاریف با توجه به قوانین مالکیت فکری و بحث مجوز اجباری بهره‌برداری حق اختراع می‌توان به این مفهوم مهم دست پیدا کرد که حیات بشریت همواره بر تمامی حقوق اولویت خواهد داشت و می‌توان به این اصل رسید که قوانین حقوق مالکیت فکری در هیچ جای دنیا با حقوق بشر تعارض کلی و اساسی ندارد حال با «بررسی جهان شمولی حمایت از اختراعات دارویی» که در ادامه آن «تبیین حق دسترسی به دارو و بررسی حق ثبت اختراعات دارویی» را به دنبال دارد می‌توان به «برقراری لیسانس‌های اجباری» در این حوزه رسید.

۲-۱- جهان شمولی حمایت از اختراعات دارویی

بررسی کلان جهان شمولی قواعد نظام مالکیت فکری، مؤید فرایند ناگزیر جهانی‌سازی چه به صورت مادی و اقتصادی و چه حالت فرهنگی آن است. نظام جهان‌شمولی حقوق مالکیت فکری نه اولین و نه آخرین پیروزی محسوب نمی‌شود. جهت دستیابی به این موفقیت، بازیگران قدرتمند چند ملیتی با کشورهای ابرقدرت همکاری داشتند؛ این توفیق اگرچه در عرصه نظام حقوق مالکیت فکری چشمگیر به نظر می‌رسید، اما در سایر عرصه‌ها مثل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مورد تردید است. برای فهم سیاست‌های پشت پرده و نتایج متنوع به دست آمده، باید به نقش دلالی و رایزنی شرکت‌های داروسازی نیز توجه نمود. در موارد موافقت آمیز، فعالان دارویی تبدیل به گروه‌های رایزنی سازمان یافته شدند، گروه رهبران اقتصادی و کمیته مالکیت فکری آمریکا^۴ تشکیلات سنتی خود را کنار گذاشتند؛ این سازمان یافتگی جدید می‌توانست در موفقیت آنها تأثیر داشته باشد. تمرکز بر عنصر دلالی و رایزنی این گروه‌ها، ما را در تحلیل تلاش‌ها و سیاستگذاری‌های کسانی که به دنبال وضع قواعد تازه و بهره‌برداری از جلب توجه دولت‌هایشان به موضوع حمایت از اختراعات دارویی بودند، یاری می‌رساند. از نظر منطقی چالش مهم گروه‌های مذکور در پیوند زدن بین مالکیت فکری و تجارت دارو، تعیین کننده قواعد نهایی و جهان

¹ Abbas, muhammad zaheer , riz , shamreeza, 2013, p.p482_499

² Reichman, jerom, H. and Hasenzahl, catherine, 2003.

³ Khan, Kishore, 2014, .p.p.221-258.

⁴ Group Financial Leaders & Intellectual Property Committee

شمول مالکیت است.

۲-۱-۱: تعارض حمایت با اصل سوءاستفاده از حق

استفاده از اصل منع سوءاستفاده از حق در حوزه‌های مختلف حقوقی به خصوص حقوق قراردادها، خانواده و حقوق بشر مطرح شده است.^۱ مفاد این اصل دولت‌ها را ملزم می‌کند تا علاوه بر انجام با حسن نیت تعهدات و تکالیفی که به موجب حقوق معاهدات و یا حقوق بین‌الملل ارزی بر عهده گرفته‌اند، در اعمال سیاست‌ها، اجرای حقوق خود را از هر اقدامی که موجب تضرع سایر دولت‌ها گردد پرهیز کنند. در بند ۴ اعلامیه دوحه موضوع منع سوءاستفاده از اختراعات دارویی بدین شکل اشاره شده است: «این موافقت‌نامه می‌تواند، یا باید، به شیوه‌ای تفسیر شود که پشتیبان حق اعضای سازمان تجارت جهانی در حمایت از سلامت عمومی و به ویژه ارتقای دسترسی به داروها برای همگان باشد.»^۲

۲-۱-۲: مسئله حمایت از اختراعات دارویی با معیارهای مرتبط با حقوق بشر

یکی از چالش‌هایی که اکثر کشورها، خصوصاً افراد با توانایی مالی پایین با آن روبرو هستند، دسترسی به داروهای گران است؛ چرا که آن‌ها توانایی برای پرداخت قیمت‌های تعیین شده و گران از سوی شرکت‌های داروسازی را ندارند؛ همچنین باید گفت که در معرض خطر بودن مقررات حقوق مالکیت فکری نسبت به حقوق اساسی بشر، مثل حق آزادی در تحقق حق بر سلامت خطری نیست که به وضوح قابل مشاهده باشد. اختراعات دارویی علاوه بر اینکه در حوزه بهداشت و سلامت انسانی وظیفه و نقش محوری دارند، از بعد اقتصادی هم دارای اهمیت است که همین نقش دوگانه زمینه چالش‌های بسیاری را در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به وجود آورده است. البته این چالش‌ها نیازمند یک پیوند اساسی بین اختراعات دارویی و حقوق بشر است. چالش‌هایی که زمینه تأثیر منفی حمایت از اختراعات بر افزایش قیمت دارو و دسترسی مناسب به دارو و نیز مغایرت با برخی از اصول حقوق بشری مانند اصل منع سوءاستفاده از حق و اصل دسترسی به سلامتی متبلور خواهد شد.

۲-۲: تبیین حق دسترسی به دارو و بررسی حق ثبت اختراع دارویی

طبق نظر سازمان بهداشت جهانی، داروهای اساسی داروهایی هستند که اولویت‌های نیاز مردم به خدمات و سلامت را برآورده می‌سازند و انتظار می‌رود که در چارچوب سیستم‌های بهداشتی در هر زمان به مقدار کافی، در دوره‌های مناسب با کیفیت تضمینی و با اطلاعات کافی در دسترس باشند و با قیمتی ارائه شوند

^۱ سیامک ره پیک، ۱۳۸۲.

^۲ اعلامیه کنفرانس وزیران سازمان تجارت جهانی در دوحه در رابطه با تریپس و بهداشت عمومی - ۲۰۰۱م.

که هم فرد و هم جامعه توانایی تهیه آن را داشته باشد.^۱ گروه کاری طرح هزاره سازمان ملل با اشاره به موانع ایجاد شده توسط سیستم مالکیت فکری و تریپس ابراز کرد که این سیستم در کشورهای در حال توسعه در گذر زمان اثر منفی بر داروها خواهد داشت و موجب ایجاد مشکل برای کشورها در مسیر محقق کردن حق بر سلامت مبتنی بر نظام بین‌المللی حقوق بشر می‌شود.^۲

۲-۲-۱- تأثیر حسن نیت در ایجاد حق دسترسی برابر به صنعت دارو

عدم دسترسی به دارو از جمله در بیماری‌های حاد تنفسی مانند کرونا و عدم دسترسی به واکسن، مشکلات بسیاری را برای جامعه بشری فراهم خواهد نمود. لذا گفته شده است که با توجه به رسالت جهانی دارو در زمینه‌های سلامت عمومی لازم است که ابعاد اقتصادی، حقوقی، پزشکی و علمی دارو مورد توجه واقع شود؛ اگرچه نباید مهم‌های اخلاقی را با توجه به حسن نیت به فراموشی سپرد.^۳ حق بر سلامت و دسترسی به داروهای اساسی، بر حق بر ابداعات دارویی ارجح دانسته شده است؛ اما باید توجه داشت که تأکید افراطی بر یکی از این دو گونه باعث تشدید، شکاف و بی‌توجهی به علل ارجح دانسته شده خواهد بود؛ لذا می‌توان راهکاری را پیدا کرد که بدون از بین بردن حقوق مالکیت فکری با توجه به زیرساخت‌ها، هر دو را با هم داشته و هیچ یکی را فدای دیگری نکرد.^۴ راهکار مناسب، اصل حسن نیت است؛ چرا که حق بر تمامیت فیزیکی و حق احترام به جسم انسانی، که در نهایت با حق او بر سلامت توأم است، از اهمیت وافر برخوردار می‌باشد؛ پس کلیه ویژگی‌های انسانی در احترام به این اصول باید حفظ شود. در واقع این امر گویای اصل حسن نیت می‌باشد.^۵

۲-۲-۲- قرارداد ائتلافی اختراع به عنوان راه حلی برای برون رفت از چالش عدم دسترسی به

واکسن کرونا

در فرهنگ فارسی عمید^۶ ائتلاف^۷ به معنی پیوند بین سازمان‌ها برای رسیدن به اهداف خاص می‌باشد، اما در حقوق مالکیت فکری با جهانی شدن اقتصاد و پیشرفت فناوری، استفاده از اختراع، قراردادهای انتقال فناوری و روابط بین مخترعان گسترده تر شده است. در کنار قراردادهای «انتقال» و «لیسانس» اختراع

^۱ WHO, 2008.

^۲ MDG Gap Task Force, 2008.

^۳ مرتضی قلی شفیعی و همکاران، ۱۳۹۸، ۴۹.

^۴ محمدعلی موحّد، ۱۳۸۱، ۳۸۵-۳۸۴.

^۵ سیدمحمد اسبقی، ۱۳۷۶، ۷۱.

^۶ حسین عمید، فرهنگ عمید

^۷ ائتلاف: (سیاسی) به هم پیوستن دو یا چند گروه یا سازمان برای رسیدن به اهداف خاص.

که متداول‌ترین قراردادهای انتقال فناوری هستند، عوامل بیان شده سبب مطرح شدن نوع جدیدی از قرارداد شده است که تحت عنوان «قرارداد ائتلاف در حق اختراع» شناخته می‌شود. در این قراردادها مخترعان با مشارکت در اختراعات خود، اقدام به تولید یا عرضه ی فناوری بر اساس آن‌ها می‌کنند. اساس و ذات ائتلاف در حق اختراع، مربوط به از بین بردن حق انحصاری و اعطای نوعی مصونیت به اعضای ائتلاف در این جهت است.^۱ در این حالت دو یا چند واحد اقتصادی با انعقاد قراردادی میان خود توافق می‌کنند که هر یک از آنها مجوز بهره‌برداری از فناوری متعلق به خود را به طرف دیگر قرارداد واگذار کند تا تمامی اطراف قرار داد بتوانند از فناوری‌های تحت ائتلاف استفاده کنند.^۲ در حقوق ایران باید آن را با توجه به اصل آزادی قراردادها تابع ماده ۱۰ قانون مدنی دانست. بدین ترتیب ائتلاف جهانی حق اختراع بر توسعه نوآوری و همچنین کشف درمان کووید ۱۹ و سایر درمان‌ها در آینده متمرکز است. ائتلاف حق اختراع ممکن است به نهادهای ملی و بین‌المللی این اجازه را دهد که مالکیت فکری کووید ۱۹ را خریداری کرده و یک ائتلاف حق اختراع متعلق به مردم را ایجاد کنند، همچنین به طور بالقوه سرعت تولید واکسن در بازار را افزایش می‌دهد و می‌تواند الگویی برای سایر روش‌های درمانی باشد که ممکن است در آینده به بازار عرضه شود. به نظر می‌رسد که این طرح با تضمین حفاظت از دارایی‌های فکری در کوتاه‌ترین بازه زمانی، انگیزه مخترعان و نوآوران را برای سرمایه‌گذاری بیشتر و تجاری‌سازی سریع فناوری‌های توسعه یافته را افزایش خواهد داد.

۲-۳- برقراری لیسانس‌های اجباری (صدور اجباری پروانه امتیاز)

با برقراری حق ثبت و اعطای لیسانس انحصاری به دارنده این حق اختراع، شخص دارای حق انحصاری نسبت به تولید، توزیع، واردات، صادرات، فروش، اجاره و... نسبت به اختراع خویش را خواهد داشت. اگر این اختراع در زمینه محصولات دارویی یا درمانی یا ابزار پزشکی و... باشد در صورتی که دارنده تمایلی به تولید و تکثیر نداشته باشد، منافع اجتماعی به خصوص در موارد بیماری‌های شایع مانند کرونا و یا موارد بحرانی، سلامت اجتماعی به خطر خواهد افتاد. حال در این زمینه یکی از راهکارهای مهم و کاربردی در قالب قوانین مالکیت فکری، موارد عدم استفاده دارنده از حقوق خویش بدون دلیل موجه و یا اعطای مجوز به اشخاص ثالث با شرایط منصفانه گنجانده شده است؛ صدور مجوز بهره‌برداری اجباری از طرف دولت برای استفاده از حق اختراع با دادن حق‌الزحمه منصفانه به دارنده حق انحصاری است که به نفع یک مؤسسه دولتی یا شخص ثالث و مؤسسه خصوصی می‌باشد و امتیاز استفاده از حق اختراع اعطا خواهد شد. در اسناد بین‌المللی مربوط به مالکیت فکری از جمله در کنوانسیون پاریس، به کشورهای

^۱ مرتضی عادل، محمود جعفری چالشتری، ۱۳۹۴، ۹۹.

^۲ حسین نوروزی، ۱۳۸۶، ۱۹۹.

عضو اجازه برقراری چنین مجوزهایی داده شده است؛ در ماده ۳۱ موافقت‌نامه تریپس در چند مورد مشخص این مجوزها تجویز شده و در اعلامیه دوحه نیز کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی به حق برقراری لیسانس اجباری تأکید کرده‌اند. در قانون ثبت علائم و اختراعات ۱۳۱۰ ایران، اعطای پروانه اجباری پیش بینی نشده اما در مواردی که مخترع سوءاستفاده می‌کند، با مراجعه به دادگاه، تقاضای صدور حکم بطلان ورقه اختراع را می‌توان گرفت؛ حال در ماده ۱۲ لایحه جدید ثبت اختراعات طرح‌های صنعتی، علائم و اسامی تجاری مقرراتی درباره برقراری مجوز اجباری آمده است.

۲-۳-۱- رویه جدید مجوز اجباری برای داروها و واکسن‌ها در خصوص کشورهای عضو

تریپس

در ادامه این بحث و در بند f ماده ۳۱ موافقت‌نامه تریپس^۱ که بیان می‌دارد: «تنها کشورهای صادر کننده مجوز اجباری حق استفاده از داروهایی که تحت لیسانس اجباری هستند را دارند.» در نتیجه به کشورهای که فاقد این مجوز بوده و همچنین زیرساخت لازم برای تولید دارو ندارند، عملاً با مشکل واردات مواجه می‌شوند و به نوعی در این بند مانعی بر سر راه واردات دارو و واکسن برای کشورهای در حال توسعه و یا کمتر توسعه یافته ایجاد می‌شود. برای حل این دسته از مشکلات در مذاکرات دوحه ۲۰۰۱، بند ۶ اعلامیه دوحه، کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت را از بند f ماده ۳۱ رها ساخته و پیشنهاد داد که کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته نیز امکان دسترسی به داروها تحت لیسانس اجباری در سایر کشورها را داشته باشند. در ادامه‌ی این توصیه‌ی اعلامیه دوحه، شورای تریپس در سال ۲۰۰۳ طرحی معروف به تصمیم به معاف سازی اتخاذ کرد که به موجب آن نظام جدیدی از مجوزهای اجباری به وجود آمده است؛ در این نظام جدید، دولت‌های عضو واجد شرایط، از رعایت شرط مقرر در موافقت‌نامه تریپس (بند f ماده ۳۱) مبنی بر لزوم استفاده داخلی از مجوز اجباری معاف می‌شوند.

۲-۳-۲- بایستگی احاطه به مجوزهای اجباری در زمینه حق اختراع

مجوز اجباری حق اختراع راهکاری است برای برقراری تعادل بین حقوق انحصاری دارنده و حقوق عموم مردم در برخورداری از رفاه اجتماعی که در اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی بسیاری از کشورها پیش بینی شده است. آنچه به ذهن متبادر می‌شود این است که ماهیت ملی و فردی حقوق مالکیت فکری، به ویژه بحث حق اختراع، به نوعی به مقابله با مدیریت کلی و مؤثر بحران سلامتی نظیر کووید ۱۹ برخاسته است. طبق آماری که از سوی سازمان جهانی مالکیت فکری ارائه شده، صنعت دارو بخشی است که به

¹ Article 31: Paragraph F: any such use shall be authorized predominantly for the supply of the domestic market of the Member authorizing such use;

طور وسیعی به ثبت اختراع دارویی برای تأمین مالی سرمایه‌گذاری خود و تحقیق و توسعه اقدام می‌کند. منطبق صنعت این است که هزینه‌های مرتبط با تحقیقات در مقایسه با تولید بسیار گزاف است؛ در نتیجه اگر ابداع بدون حمایت فاش شود، بهره‌مندی از نتایج آن محل تأمل خواهد بود. حال با اعطای حق اختراع، قدرت انحصاری موقتی تولید کننده ایجاد می‌کند که مانع رقابت شود و به کنترل میزان تولید می‌انجامد. به نظر برخی از حقوقدانان: «پدیده تغییر جزئی در داروهای موجود برای مقابله با ویروس کرونا با هدف دریافت پتنت جدید، یکی از رویکردهای منفی نظام مالکیت فکری است؛ چون باعث گسترش مدت انحصار شده و مانع از تولید ارزان همان دارو توسط شرکت‌های تولید کننده داروهای ژنریک می‌شود. شرکت آمریکایی گیلیاد^۱ یک درمان بالقوه مبتنی بر داروهای تجاری موجود در بازار به نام رمدسویور^۲ را مطرح نموده است و سعی در ترغیب سازمان غذا و داروی آمریکا دارد تا با استناد به قانون دارویی آمریکا حداقل برای ۷ سال از حق انحصاری این شرکت در خصوص داروی مذکور حمایت شود.»^۳

۲-۳-۳- بررسی استفاده از مجوز اجباری حق اختراع در موافقت‌نامه تریپس، در سطح اتحادیه اروپا و در حقوق ایران

راجع به موافقت‌نامه تریپس و سلامت عمومی که در چهارمین کنفرانس سازمان تجارت جهانی در دوحه در تاریخ ۱۴ نوامبر ۲۰۰۱ پذیرفته شد، چندین گرایش در خصوص تفسیر و اجرای ماده ۳۱ موافقت‌نامه^۴

^۱ Gilead Sciences

^۲ Remdesivir

^۳ حمید عزیزی مرادپور، بحران کرونا و حقوق مالکیت فکری تالار گفت و گو تخصصی حقوقی و سیاسی بین‌المللی انجمن ایرانی سازمان ملل متحد مندرج در:

<https://unstudies.ir/iauns-forum/%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D8%A7%D9%86-%DA%A9%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%A7-%D9%88-%D8%AD%D9%82%D9%82--%D8%A8%DB%8C%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%84%D9%84-%D9%85%D8%A7%D9%84%DA%A9%DB%8C%D8%AA-%D9%81%DA%A9%D8%B1%DB%8C/>

^۴ Article 31 - Other Use Without Authorization of the Right Holder Where the law of a Member allows for other use (7) of the subject matter of a patent without the authorization of the right holder, including use by the government or third parties authorized by the government, the following provisions shall be respected: authorization of such use shall be considered on its individual merits; such use may only be permitted if, prior to such use, the proposed user has made efforts to obtain authorization from the right holder on reasonable commercial terms and conditions and that such efforts have not been successful within a reasonable period of time. This requirement may be waived by a Member in the case of a national emergency or other circumstances of extreme urgency or in cases of public non-commercial use. In situations of national emergency or other circumstances of extreme urgency, the right holder shall, nevertheless, be notified as soon as reasonably practicable. In the case of public non-commercial use, where the government or contractor, without making a patent search, knows or has demonstrable grounds to know that a valid patent is or will be used by or for the government, the right holder shall be informed promptly; the scope and duration of such use shall be limited to the purpose for which it was authorized, and in the case of semi-conductor technology shall only be for public non-commercial use or to remedy a

راجع به مجوزهای اجباری و آنچه می‌تواند «وضعیت اضطراری ملی و سایر اوضاع و احوال خیلی اضطراری» را تشکیل دهد مطرح شده است. اعلامیه تصریح می‌کند که کشورهای عضو می‌پذیرند موافقت‌نامه تریپس مانع از اتخاذ تصمیم لازم برای حمایت از سلامت عمومی نمی‌شود و نباید بشود، در نتیجه، تکرار و تعهدشان نسبت به موافقت‌نامه تریپس، کشورهای عضو تأکید می‌کنند که این موافقت‌نامه می‌تواند به طریقی دیگر اجرا شود که بر حقوق اعضای سازمان تجارت جهانی برای حمایت از سلامت عمومی به ویژه دسترسی به تمامی داروها منجر شود؛ این اعلامیه مفهوم وضعیت اضطراری را مورد تصریح قرار می‌دهد. در نهایت دبیرکل سازمان جهانی بهداشت، نظر مساعد خود را در خصوص دسترسی آزاد به داروها، واکسن‌ها و تولیدات مرتبط با تشخیص مورد استفاده برای رویارویی با کووید ۱۹ یا دسترسی به مجوزهای بهره‌برداری در این مورد با شرایط معقول برای تمامی کشورها نشان داده است. در سطح اتحادیه اروپا، دستورالعمل اروپایی CE/۹۸/۴۴ پارلمان اروپا و شورای اروپا مورخ ۶ ژوئیه راجع به حمایت حقوقی از ابداعات زیست فناوریانه (موسوم به دستورالعمل اتحادیه اروپا راجع به ابداعات زیست فناوریانه) و آیین‌نامه اتحادیه اروپا به شماره ۲۰۰۶/۸۱۶ پارلمان اروپا و شورای اروپا مورخ ۲۷ می ۲۰۰۶ راجع به اعطای مجوز اجباری پروانه‌های اختراع ناظر به تولید محصولات دارویی مرتبط با صادرات به کشورها و مواجهه با سلامت عمومی مبنای حقوقی مجوز اجباری در سطح اتحادیه اروپا را تشکیل می‌دهد؛ مقررات اتحادیه اروپا شماره ۲۰۰۶/۸۱۶ اجرای سیستم برقرار شده به موجب تصمیم سازمان تجارت جهانی راجع به اعمال بند ۶ اعلامیه دوحه مورخ ۳۰ اوت ۲۰۰۳ را مدنظر قرار داده است. این

practice determined after judicial or administrative process to be anti-competitive; such use shall be non-exclusive; such use shall be non-assignable, except with that part of the enterprise or goodwill which enjoys such use; any such use shall be authorized predominantly for the supply of the domestic market of the Member authorizing such use; authorization for such use shall be liable, subject to adequate protection of the legitimate interests of the persons so authorized, to be terminated if and when the circumstances which led to it cease to exist and are unlikely to recur. The competent authority shall have the authority to review, upon motivated request, the continued existence of these circumstances; the right holder shall be paid adequate remuneration in the circumstances of each case, taking into account the economic value of the authorization; the legal validity of any decision relating to the authorization of such use shall be subject to judicial review or other independent review by a distinct higher authority in that Member; any decision relating to the remuneration provided in respect of such use shall be subject to judicial review or other independent review by a distinct higher authority in that Member; Members are not obliged to apply the conditions set forth in subparagraphs (b) and (f) where such use is permitted to remedy a practice determined after judicial or administrative process to be anti-competitive. The need to correct anti-competitive practices may be taken into account in determining the amount of remuneration in such cases. Competent authorities shall have the authority to refuse termination of authorization if and when the conditions which led to such authorization are likely to recur; where such use is authorized to permit the exploitation of a patent ("the second patent") which cannot be exploited without infringing another patent ("the first patent"), the following additional conditions shall apply: the invention claimed in the second patent shall involve an important technical advance of considerable economic significance in relation to the invention claimed in the first patent; the owner of the first patent shall be entitled to a cross-licence on reasonable terms to use the invention claimed in the second patent; and the use authorized in respect of the first patent shall be non-assignable except with the assignment of the second patent.21:37

مقررات یک سری تشریفات یکنواخت برای مجوزهای اجباری در خصوص اختراعات و گواهینامه تکمیلی-حمایتی راجع به تولید و فروش محصولات دارویی پیش بینی شده است؛ با شرط اینکه این محصولات برای صادرات به کشورهای وارد کننده مورد قبول اند که به چنین محصولاتی برای مقابله با مشکلات مرتبط با سلامت عمومی نیاز جامعه اختصاص داشته باشد.

در حقوق ایران، ماده ۱۷ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۷ ناظر به مجوزهای اجباری یا بهره‌برداری بدون موافقت مالک از اختراع است. این ماده در هفت بند به طور کامل شرایط استفاده دولت یا شخص مجاز از طرف دولت از آن اختراع را تشریح کرده است؛ در اینجا در مورد آنچه که به کووید ۱۹ مربوط می‌شود، به قسمت اول بند الف ماده ۱۷ این قانون می‌توان استناد کرد: «الف: در مواردی که نظریه وزیر یا بالاترین مقام دستگاه ذی‌ربط، منافع عمومی مانند امنیت ملی، تغذیه، بهداشت، توسعه یا سایر بخش‌های حیاتی اقتصادی کشور اقتضا کند که دولت یا شخص ثالث از اختراع بهره‌برداری نماید، موضوع در کمیسیون مرکب از رئیس سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، یکی از قضات عالی کشور با معرفی رئیس قوه قضاییه، دادستان کل کشور، نماینده رئیس جمهور، وزیر یا بالاترین مقام دستگاه ذی‌ربط مطرح و در صورت تصویب با تعیین کمیسیون مذکور سازمان دولتی یا شخص ثالث بدون موافقت مالک اختراع از اختراع بهره‌برداری می‌نماید.»

۳- شرکت‌های دانش بنیان فعال در حوزه دارویی

شرکت‌های دانش بنیان داروسازی طی چند سال اخیر در بسیاری از کشورهای دنیا در حال پیشرفت و توسعه‌اند. در ایران نیز این شرکت‌ها به تولید دارو و همچنین تجهیزات تکنولوژیک درمانی می‌پردازند. این محصولات علاوه بر رفع نیازهای درمانی و بیمارستانی سرعت تحقیقات را تسریع کرده و آنها را بهبود می‌بخشند. در این قسمت سه عنوان «بررسی تأثیرات مالکیت فکری صنعت دارویی در شرکت‌های دانش بنیان»، «مدیریت دارایی‌های فکری که در صنعت دارویی بر اساس اصل حسن نیت در شرکت‌های دانش بنیان» و «راهبردهای شرکت‌های دانش بنیان در مواجهه با پیامدهای شیوع بیماری کرونا» مورد بحث قرار خواهند گرفت.

۳-۱- بررسی تأثیر مالکیت فکری صنعت دارویی در شرکت‌های دانش بنیان

مدیریت دارایی‌های فکری در قالب خلق، حفاظت و بهره‌برداری به هنگام استفاده از این دارایی‌ها نقش مهمی در ایجاد مزیت رقابتی در شرکت‌های دانش بنیان دارویی دارد. علی‌رغم آثار انکارناپذیر مدیریت دارایی‌های فکری بر کسب و کار این شرکت‌ها، میزان درک و آگاهی مدیران شرکت‌های مزبور، عوامل تشکیل دهنده مدیریت‌های فکری نامشخص می‌باشد. نکته حائز اهمیت این است که دارایی‌های فکری به طور معمول شامل مواردی می‌شود که در سازمان‌ها تا حدودی به صورت مدون در قالب طرح‌های

سازمانی، نرم افزارها، رازهای تجاری، بانک‌های اطلاعاتی، فرمول‌ها، نقشه‌ها و... درآمدهاست؛ اما در جایی به صورت رسمی به ثبت نرسیده‌اند. به صورت کلی حقوق مالکیت فکری به مجموعه قوانینی اشاره دارد که با ایجاد حق انحصاری برای پدیدآورندگان آثار یا صاحبان دارایی‌های فکری در یک بازه زمانی مشخص از حقوق مادی و معنوی آن‌ها محافظت کرده و امکان داد و ستد قانونمند این اموال را در بازار فراهم می‌کند. این حقوق منحصر به فرد، از سوی دولت‌ها به خلاقیت‌های ناشی از ذهن بشر در حوزه ثبت اختراع علائم تجاری، طرح‌های صنعتی، آثار ادبی و هنری اعطا می‌شود.

۳-۲- مدیریت دارایی‌های فکری در صنعت دارویی بر اساس حسن نیت در شرکت‌های دانش بنیان

مدیریت دارایی‌های فکری در صنعت دارویی نقش مهمی ایفا می‌کند؛ این مدیریت در صنعت داروسازی به طور عمده به اندازه راهبرد منابع در دسترس به ظرفیت، خلاقیت، بافت رقابتی و تخصص کسب و کار بستگی دارد. شرکت‌های دانش بنیان دارویی که در تلاش برای توسعه داروهای جدید، بهبود یا تطبیق داروهای موجود، توسعه تجهیزات و یا فرآیندهای دارویی یا پزشکی جدید هستند، به شدت به ثبت اختراع متکی هستند تا بدین طریق از جبران سرمایه‌گذاری‌های خود در تحقیق و توسعه اطمینان یابند.^۱ بنابراین شرکت‌های فعال در صنایع داروسازی که می‌خواهند ارزش کاملی را از دانش و نوآوری و خلاقیت‌های خود به دست آورند، باید راهبرد مناسبی برای مدیریت دارایی‌های فکری تدوین نمایند و در صدد ادغام آن با راهبرد کلان کسب و کار خود باشند. مدیریت دارایی‌های فکری در سطح سازمانی، به مدیریت چرخه عمر دارایی‌های فکری کسب و کار، جهت حفظ و بهبود مزیت رقابتی می‌پردازد که شامل فعالیت‌هایی چون مدیریت، خلق، حمایت و بهره‌برداری تجاری از دارایی‌های فکری سازمان می‌باشد؛ در واقع به کمک مدیریت دارایی‌های فکری، این دارایی‌ها با بهره‌گیری از علم حقوق و دارایی‌های ارزشمند جهت مبادله در بازار تولید می‌شوند و بدین شکل مسیری مشخص برای مدیریت و استخراج ارزش از دارایی‌های فکری هر سازمان ترسیم می‌گردد. بنابراین هدف اصلی از مدیریت دارایی‌های فکری، استفاده از این دارایی‌ها برای کسب بیشترین منافع ممکن در راستای اهداف سازمان است.^۲

۳-۲-۱- بررسی ابعاد بهره‌وری دانش در زمینه دارو در شرکت‌های دانش بنیان
دراکر^۳ معتقد است که مهمترین نیاز مدیریت در قرن ۲۱، افزایش بهره‌وری کار و کارکنان دانشی بوده

^۱ Iain M. Cockburn, 2009, (pp. 150-180).

^۲ Mahdi Godarzi, Elahe Sadat Esmaeili, 2013, 23(2).

^۳ Peter Ferdinand Drucker

است. چالش اساسی جوامع پس از سرمایه‌داری، بهره‌وری کار و کارکنان دانشی است.^۱ دیدگاه مبتنی بر دانش شرکت، منطبق اساسی شرکت را به عنوان عاملی جهت ایجاد و به کارگیری دانش شناسایی می‌کند.^۲ بنابراین توانایی شرکت جهت ایجاد و بهره‌گیری از شکل‌های جدید دانش حائز اهمیت می‌باشد.^۳ بهره‌وری دانش از سازه و ساختاری فریبنده برخوردار می‌باشد؛ برخی از محققان گاه اقتصاد کلان را جهت تفسیر بهره‌وری دانش به عنوان یک نتیجه تفسیر می‌نمایند. در حالی که دیگران دیدگاهی مدیریتی را جهت تفسیر بهره‌وری دانش به عنوان توانایی انسانی به کار می‌گیرند.^۴ بهره‌وری دانش تا زمانی که پژوهشگران حوزه دانش به بررسی تئوریک آن پرداختند، توجه زیادی را به خود معطوف نکرد؛ علاوه بر این در مباحث علمی موجود درباره اینکه چگونه دانش جدید ایجاد شده است، اطلاعات اندکی وجود دارد؛ همچنین اقدامات تجربی خاصی نیز در این زمینه صورت نپذیرفته است.^۵ شرکت‌های دارویی ایران نیز در بحث کشف، بهره‌برداری و تجاری‌سازی داروهای جدید به سرمایه‌های نامحسوس خود متکی هستند و دارایی‌های فیزیکی و مادی آنها از درجه دوم اهمیت برخوردار است؛ در واقع آنچه شروع بازاری یک شرکت دارویی را تعیین می‌کند، سرمایه‌های انسانی و اجتماعی است. علاوه بر آن، شرکت‌هایی که استراتژی تمایز را در پیش گرفته و بیش از رقبای نوآوری در حوزه دارویی تأکید می‌کنند، از سرمایه‌های نامحسوس برتری بهره می‌گیرند. بررسی‌های گذشته نشان داد که سرمایه‌های نامحسوس ارتباط مثبت و معناداری با عملکرد سازمانی دارد.^۶ از طرف دیگر ارتباط بین نوآوری و مدیریت دانش یا سرمایه نامحسوس نیز مورد مطالعه قرار گرفته است. محققان زیادی به بررسی ارتباط بین سرمایه نامحسوس، نوآوری و رقابت پذیری پرداختند؛ اما مطالعات چندانی در مورد ارتباط بین سرمایه نامحسوس و بهره‌وری دانش در صنایع دارویی صورت نگرفته است؛ با اینکه شرکت‌های تابع هلدینگ دارویی در تأمین، کشف، بهره‌برداری و تجاری‌سازی دارو در بین شرکت‌های فعال در حوزه دارویی سرآمد بوده و در حوزه‌های مختلف مورد توجه قرار می‌دهند، اما در زمینه بهره‌وری دانش و تأثیر سرمایه‌های نامحسوس بر آن پژوهش‌های قابل اعتنایی صورت نپذیرفته است.

۳-۲-۲- درون مرزی شدن عامل نظام ارزیابی و ثبت دارایی‌های فکری در شرکت‌های دارویی

استم بهره‌وری دانش را به عنوان سازه‌ای گریزان مطرح می‌نماید؛ دو دیدگاه تفسیری متفاوت در این

¹ Peter F. Drucker, 2006.

² Ikujiro Nonaka, 1994, 24.

³ N. Anand, Heidi K. Gardner, and Timothy Morris, 2007, no:2

⁴ Peter F. Drucker, 2011.

⁵ Thomas H. Davenport, Laurence Prusak, 1998.

⁶ Nick Bontis, William Chua Chong Keow, Stanley Richardson, 2000, No: I

زمینه وجود دارد.^۱ اولین دیدگاه، دیدگاه مچلاپ است؛^۲ که بر اهمیت دانش به عنوان محصول تأکید می‌نمود؛ او در محاسبه تولید ناخالصی ملی آمریکا پی برد که تولید دانش در سال ۱۹۸۵ توانسته است تقریباً ۲۹ درصد از تولید ناخالص ملی تعطیل شده را شامل شود. علاوه بر این، صنعت مبتنی بر دانش نه تنها به عنوان بزرگترین صنعت قلمداد می‌شد، بلکه همچنین نسبت به صنایع سنتی با رشد سریع‌تری مواجه گردید. این دیدگاه که مبتنی بر نظریه اقتصاد بود، بهره‌وری دانش را به عنوان یک نتیجه تفسیر نمود. این نتیجه‌گیری‌ها سبب شد که توجه به سمت ارتباط بین دانش ایجاد ارزش و رشد اقتصادی معطوف گردد. دیدگاه بعدی دیدگاه دراگر می‌باشد؛ در واحدهای اقتصادی کوچک از قبیل کسب و کارهای شخصی و صنایع کوچک مقیاس، بهره‌وری ایجاد شده و یا هدر می‌رود؛ به عبارت دیگر بهره‌وری با بهبود و یا تضعیف مواجه می‌گردد. دراگر در جوامع پس از سرمایه‌داری بر اهمیت ارائه تئوری جدید اقتصاد که دانش را به عنوان محور فرایند ایجاد ارزش مد نظر قرار می‌دهد تأکید می‌نماید. وی اظهار می‌دارد که بهره‌وری دانش و کارکنان دانشی باید به عنوان نوعی مسئولیت مدیریتی در نظر گرفته شود؛ همچنین تأکید می‌کند که بهره‌وری کارکنان دانشی به عنوان بزرگترین چالش مدیریتی قرن ۲۱ خواهد بود. دیدگاه دراگر بر پایه تئوری‌های مدیریتی قرار دارد و بهره‌وری دانش را به عنوان توانایی سازمانی تفسیر می‌کند که هدف آن بهبود فرایند تولید مبتنی بر دانش در شرکت‌های مدرن است. بر اساس این درک رقابتی، کسب و کار بر پایه توانایی‌های سازنده جهت ایجاد کارکنان دانشی مولدتر خواهد بود. وظیفه سازمان‌ها در به کارگیری دانش در فعالیت‌هایشان از طریق ابزارها در فرآیندها و محصولات می‌باشد؛ دانش می‌بایست جهت ایجاد تغییرات و نوآوری مستمر سازماندهی شود؛ توانایی جهت ایجاد موارد جدید می‌بایست در سازمان شکل گرفته شود.

۳-۳- راهبردهای شرکت‌های دانش بنیان در مواجهه با پیامدهای شیوع بیماری کرونا

در اغلب سازمان‌ها، فرایند تطبیق پذیری با تغییرات محیط و عدم قطعیت بسیار پیچیده است و تصمیم‌ها و رفتارهای متفاوت در سطوح گوناگون سازمان‌ها را در بر می‌گیرد.^۳ موفقیت هر سازمان، به فرآیندهای تطبیق پذیری خارجی و داخلی محیط، به راهبرد، ساختار، فرایند و ایدئولوژی بستگی دارد. این فرآیندها با تراز کردن سازمان با بازارها آغاز می‌شود که برای پاسخگویی به نیازهای کنونی و آتی مشتریان تلاش می‌کنند؛ به عبارت دیگر هدف این نوع تحلیل، ارزیابی تطبیق پذیری سازمان با محیط‌های در حال تغییر است که این کار را از راه مطالعه ارتباط میان راهبرد ساختار و فرآیندهای سازمان انجام می‌دهند. با توجه به طبیعت سازگار این مدل با موقعیت‌هایی مانند بحران ناشی از شیوع بیماری کرونا که محیطی مملو از

¹ Christiaan D. Stam, 2007, No:4

² Fritz Machlup, 1972.

³ Raymond E. Miles, et al, 1978.

عدم قطعیت و در حال تغییر را فراهم می‌کند، در اینجا با اقتباس از ادبیات توسعه یافته به دست مایلز و همکاران دسته‌بندی زیر برای اتخاذ راهبردهای شرکت‌های دانش بنیان در مواجهه با پیامدهای گوناگون بیماری کرونا ارائه شده است:

۱- راهبردهای فرصت جویانه ۲- راهبردهای تدافعی ۳- راهبردهای واکنشی ۴- راهبردهای تحلیلگرانه
با مرور ادبیات نوظهور راهبرد شرکت‌ها در بحران شیوع کرونا، راهبردهایی که شرکت‌های گوناگون در مواجهه با آن پیامدهای این بیماری اتخاذ کرده‌اند بسیار پیچیدگی‌های مختلفی دارد که تاکنون از آنها نام برده شده است.

نتیجه‌گیری

وقوع کووید ۱۹ و تداوم آن، نشان داد که جهان تا چه اندازه برای مقابله با این بحران نیازمند برخورداری از ابزارهای گوناگون از جمله یک نظام حقوقی موثر است. مواردی چون حق دسترسی به دارو و ایجاد تعادل و توازن بین حقوق مالکیت فکری و حق بر سلامت با توجه به کشورهای عضو موافقتنامه تریپس و بحث پرهزینه بودن داروها و قیمت بالای آنها و راه حل‌های ارائه شده از جمله قیمت گذاری ترجیحی و متفاوت همچنین قراردادهای ائتلافی و لیسانس اجباری مجوز بهره‌برداری از اختراعات دارویی مورد بررسی قرار گرفت. در رابطه با دسترسی به دارو، مسائل حقوقی توجه حقوقدانان را به خود جلب می‌کند: از یک سو یکی از محورهای اصلی حق بر سلامتی، دسترسی به دارو است و از طرف دیگر حق مخترع بر ثبت اختراع دارویی خود طبیعتاً منجر به انحصار تولید دارو خواهد شد. موافقت‌نامه تریپس تلاش می‌کند که در عین حمایت از صاحبان اختراع و بحث جلوگیری از کاهش انگیزه نوآوری، با کمک روش‌هایی مانند مجوز اجباری، کاهش و یا کنترل قیمت‌ها و قراردادهای ائتلافی دسترسی کشورهای در حال توسعه به داروهای اساسی را با قیمت مناسب تسهیل کنند. بنابر آنچه گفته شد یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که اختراعات دارویی علاوه بر اینکه در حوزه بهداشت و سلامت انسانی وظیفه و نقش محوری دارند، از بعد اقتصادی نیز دارای اهمیت است و همین مسئله چالش‌های بسیاری را در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته به وجود می‌آورد؛ البته این چالش‌ها نیازمند یک پیوند اساسی حمایت حقوقی از اختراعات دارویی و حقوق بشر است؛ چالش‌هایی که زمینه تأثیر منفی حمایت از اختراعات بر افزایش قیمت دارو و دسترسی مناسب به دارو را دارد ولی مغایرت با برخی از اصول حقوق بشری مانند اصل منع سوء استفاده از حق و اصل دسترسی به سلامتی را ایجاد می‌کند. به هر تقدیر، چنان که گذشت، همکاری همگانی دولت‌ها در شرایط بحرانی و وجود بیماری‌های حاد تنفسی، کمک به دسترسی به داروها توسط کشورهای توسعه یافته به کشورهای در حال توسعه باعث ایجاد تعادل و توازن بین حقوق مالکیت فکری و حق بر سلامت در خصوص واگذاری امتیاز داروها در شرایط بحرانی خواهد

شد؛ و در نهایت بهره‌وری دانش دارویی در شرکت‌های دانش بنیان که موجب کشف راهبرد این شرکت‌ها در مواجهه با پیامدهای کرونا می‌شود.

منابع و مآخذ

منابع فارسی:

کتاب‌ها

۱. موحد، محمد علی. در هوای حق و عدالت، تهران طرح نو، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
۲. نامی پارسا، نگار. تأمین دارو حقوق و تکالیف دولت‌ها و نظام بین‌الملل، انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۳.
۳. فرهنگ فارسی عمید

مقالات

۱. اسبقی، سید محمد. «ژنوم انسانی به مثابه میراث مشترک بشریت یا ژنتیک بیم و امید»، مجله کانون وکلا، شماره ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۷۶.
۲. بهمنی، محمد علی، شهبازیان، علی. «حمایت از حق بر سلامت در دعاوی سرمایه گذاری ناشی از بیماری‌های فراگیر جهانی با تأکید بر کووید ۱۹»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۳، ۱۳۹۹. <https://doi.org/10.22034/jlr.2020.185255.1700>
۳. بیگ زاده، ابراهیم، قاری سید فاطمی، سید محمد، لطیفیان، محمد حسین. «معضل کرونا در آینه حقوق بین‌الملل معاصر». مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۹۰، تابستان ۱۳۹۹. <https://doi.org/10.22034/jlr.2020.185072.1639>
۴. ره پیک، سیامک. «منع سوءاستفاده از حق در نظریه‌های حقوق و مفاهیم قرآنی». مطالعات اسلامی، دوره ۳۵، شماره ۴، پیاپی ۶۱، بهمن ۱۳۸۲. <https://doi.org/10.22067/jfiqh.2020.61016.0>
۵. شیخی، مریم. «چالش‌های حقوق مالکیت فکری در حوزه سلامت». فصلنامه‌ی علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۲۰، ۱۳۸۵.
۶. صادقی، محمود، خاک‌پور، منصور، «موجبات اعطای مجوز اجباری بهره‌برداری از حقوق مالکیت فکری»، نشریه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۱، شماره ۴ (پیاپی ۵۴)، ویژه‌نامه حقوق، ۱۳۸۶
۷. عادل، مرتضی، جعفری چالستری، محمود. «قرارداد ائتلاف در حق اختراع»، نشریه دیدگاه‌های حقوق قضایی، پیاپی ۷۱، پاییز ۱۳۹۴.
۸. عباسی، محمود، دهقانی، غزاله، رضایی، راحله. «الزامات حقوقی اسناد بین‌المللی در قبال بهداشت و سلامت عمومی و چالش‌های فراروی آن». مجله‌ی علمی سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران، دوره ۳۳، شماره ۲، ۱۳۹۴.

۹. قلی شفیع، مرتضی، رئیسی دزکی، لیلا، جلالی گروه، محمود، «حق بر ابداعات دارویی با تأکید بر حق بر سلامتی در حقوق بین الملل». فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸.
۱۰. نیاورانی، صابر، جاوید، احسان، «حق دسترسی به داروهای اساسی در چاقوب موافقتنامه تریپس و چالش‌های حمایت از حقوق بین‌المللی بشر بر سلامتی»، شماره ۵۴ بهار و تابستان ۱۳۹۵.
<https://doi.org/10.22066/cilamag.2016.20719>

پایان نامه ها

۱. نوروزی، حسین. «جهانی شدن و توسعه حقوق مالکیت فکری در اقتصاد جهانی». دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۳۸۶.

منابع انگلیسی

1. Abbas, muhammad zaheer, Riaz, shamreeza, " Evolution of the Concept compulsory licensing: a critical analysis of key developments before and after TRips , Academic Research in ternational, vol ,4 no, 2, march 2013.
2. Anand, N., Gardner, Heidi K., Morris, Timothy. "Knowledge Based Innovation: Emergence and Embedding New Practice Areas in Management Consulting Firms". Academy of Management Journal, Vol: 50, 2007. <https://doi.org/10.5465/amj.2007.24634457>
3. Bontis, Nick. Keow, William Chua Chong. Richardson, Stanley. "Intellectual Capital and Business Preferences in Malaysian Industries" Journal of Intellectual Capital, Vol: I, 2000. <https://doi.org/10.1108/14691930010324188>
4. Cockburn, Iain M., "Intellectual property rights and pharmaceuticals: challenges and opportunities for economic research". In The economics of Intellectual Property: Suggestions for Further Research in Developing Countries and Countries with Economies in Transition, World Intellectual Property Organization, 2009. https://www.researchgate.net/publication/253188717_Intellectual_property_rights_and_pharmaceuticals_Challenges_and_opportunities_for_economic_research
5. Davenport, Thomas H. Prusak, Laurence. "Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know." Harvard Business School Press, Boston. 1998. https://www.researchgate.net/publication/229099904_Working_Knowledge_How_Organizations_Manage_What_They_Know <http://dx.doi.org/10.1145/348772.348775> The site was visited at: March 2, 2024
6. Drucker, Peter F., "knowledge _worker productivity: the biggest challenge", California Management Review, vol: 41, 2006. <https://philpapers.org/rec/DRUKPT> <https://doi.org/10.2307/41165987>
7. Drucker, Peter F., "Post Capitalist Society New York", Roughledge Publishers, 2011. <https://api.taylorfrancis.com/content/books/mono/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9780080938257&type=googlepdf>
8. Fischer, Jan, "When Researchers Discover A covid 19 Cure, Credit Should Go to Robust ip Law s, Says Former Czech pm," International Business Times (2020).

- <https://www.ibtimes.com/when-researchers-discover-covid-19-cure-credit-should-go-robust-ip-laws-say-former-3028803> The site was visited at: March 14, 2024
9. Forman, Lisa. Trade Rules: "intellectual property and the right to health" (Ethics & international affairs fall: 2007.
 10. Godarzi, Mahdi, Esmaeili, Elahe Sadat. "Management of Intellectual Property in Iranian State Research Institutes: a Few Items Study" (in Persian) rahyaft, 2013. https://rahyaft.nrisp.ac.ir/article_13544.html?lang=en The site was visited at: March 10, 2024
 11. Hickey, Kevin J. "Drug pricing and intellectual property law: a legal overview for the 116 the congress." 2020.
 12. Khan, kishore, "striking a balance in compulsory license legislation" , jounal of international commercial law ,vol .5, spring issue, nom.2. 2014
 13. Koons, Cynthia. "The Vaccines Scramble is Also a Scramble for Patent: Intellectual Property Dispute Throughout the Drug Supply Chain Could Hold Back a Covid 19 Shot." Bloomberg business week, 2020. <https://www.bloomberg.com/features/2020-covid-vaccine-patent-price/> The site was visited at: March 15, 2024
 14. Machlup, Fritz. "The Production and Distribution of Knowledge in the United States", Princeton, nj: Princeton university press, 1972. <https://doi.org/10.2307/2146009>
 15. MDG Gap Task Force, Millennium Development Goal 8: "Delivering on the Global Partnership for Achieving the Millennium Development Goal": MDG Gap Task Force Report, United Nations, 2008.
 16. Miles, Raymond E., Snow, Charles C., Meyer, Alan D., Coleman jr, Henry J., "Organizational Strategy, Structure, and Process" Published Online: 1, Jul, 1978. <https://journals.aom.org/doi/10.5465/amr.1978.4305755> The site was visited at: March 13, 2024
 17. Nonaka, Ikujiro. "A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation", Organization Science, Vol: 5, No:1, Feb, 1994. <https://pubsonline.informs.org/doi/10.1287/orsc.5.1.14> The site was visited at: March 12, 2024
 18. Reichman , jerom ,H ,and Hasenzahl , catherine , "non_ voluntary licensing of patented invention historical perspective , legal frame work under TRIPS ,and an overview of the practice in canada and the USA" ,international centre for trade and sustainable Development (I c t s D), 2003.
 19. Romana I, Taylor. "Tearing Down the Great wall, china's Road to Wto Accession", 41jI & TE ch. 2001.
 20. Stam, Christiaan D. "Making Sense of Knowledge Productivity: Beta Testing the KP Enhancer", Journal of Intellectual Capital, Vol: 8, 2007. <http://dx.doi.org/10.1108/14691930710830792>

Strategies for supporting the right of public access to medicine against the rights of inventors of knowledge-based medicines, with a case study of the Corona vaccine

Shiva Aqaei Tabriz^{*}
Amir Shayegan Far^{**}
Fatemeh Shayegan Far^{***}

Abstract

In critical conditions and existence of epidemics including COVID19. medicines play important and fundamental role and influence human's life. After prevalence of corona virus around the world. less developed or developing countries confronted shortage or basically lack of corona vaccine. of course. achievement in the field of pharmaceutical inventions also has a lot of human benefits. but. unrestricted support of these inventions is incompatible with individuals' right to health as a fundamental right for human. therefore, one of the important challenges which legal systems confront with. is existed conflicts in supporting intellectual property rights resulted from pharmaceutical inventions and right to health in human societies. In this research. we aim to answer these questions that in general. can intellectual property restrict or forbid right to health and access to medicines for public in critical conditions. And. can utilization binding permission and coalition agreements enhance access to medicines. Also. how influential can knowledge enterprise be in this field from legal perspective. Purpose of this paper is considering how governments cooperate universally based on good faith principle and endeavor for achieving human basic rights namely right to life and right to health. Result of this paper is that according to rules of intellectual property and right to health and creating balance between these two important cases. if owners of invention right create prohibitions. this matter can be confronted with by help of appropriate solutions like preferred and different pricing for expensive medicines. coalition agreements and compulsory license of utilization permission of pharmaceutical inventions. and also influence of pharmaceutical knowledge in knowledge enterprises that causes discovery of strategy of these enterprises in confronting corona consequences.

Key Words

COVID 19, good faith principle, compulsory license, patent medicine, knowledge enterprise.

^{*} Master of Private Law, Qods City Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author): shivaaqaeii@gmail.com

^{**} Assistant Professor, Department of Private Law, Shahrdanesh Law Research Institute. Amirshayeganfar20@yahoo.com

^{***} Master of International Law, Farabi Campus, University of Tehran, Tehran, Iran. Fatemehshayegan@yahoo.com